

Jaume Guiscafrè

UNIVERSITAT DE LES ILLES BALEARS

Professor titular del Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la Universitat de les Illes Balears. Les seves línies de recerca se centren en la història de la folklorística, la teoria del folklore i l'arxivística folklorica.

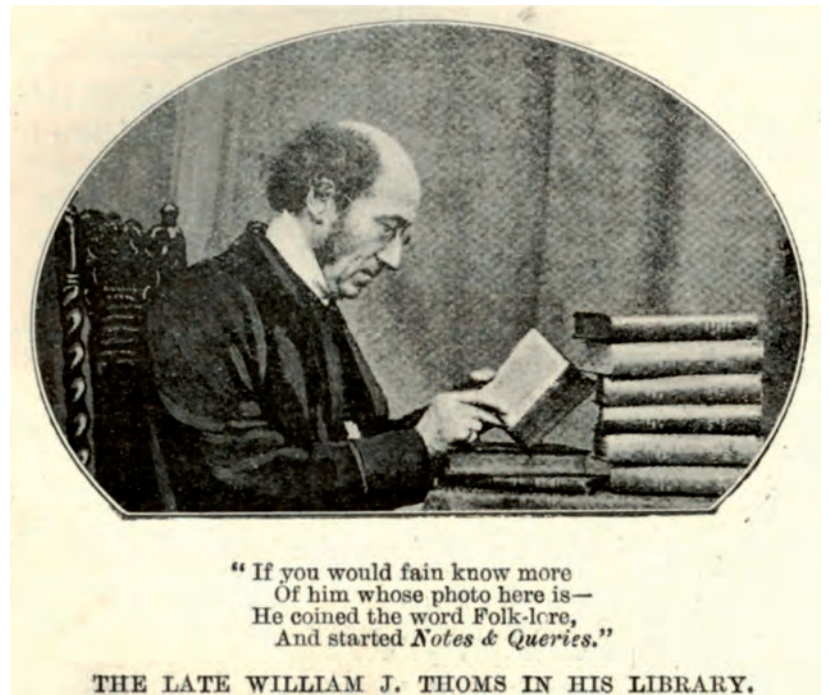
Paraules clau: folklore, folklorística, etnopoètica, terminologia

Keywords: folklore, folkloristics, ethnopoetics, terminology

El terme *folklore* als Països Catalans: de l'entusiasme a la desafecció¹

Diu Toulmin (1977: 51) que hi ha dates de la història de la humanitat que adquireixen una significació retrospectiva insospitada perquè hi veiem el moment en què va emergir, en el curs del desenvolupament històric, un nou factor, una nova influència o una nova idea. És molt probable que una d'aquestes dates sigui el 22 d'agost de 1846. Aquell dia, l'antiquari anglès William John Thoms –sota el pseudònim Ambrose Merton– va publicar al número 982 de la revista literària *The Athenaeum* una carta, amb data de 12 d'agost, que duia per títol «Folk-lore», «*a word never before seen in print*», observa Dorson (1968: 80). El primer paràgraf diu així:

Your pages have so often given evidence of the interest which you take in what we in England designate as Popular Antiquities,

Fotografia de William John Thoms (1803-1885) que va publicar la revista *The Academy* (1899). *Folklife Today* (The Library of Congress).

La paraula *folklore* es va imprimir per primera vegada en anglès fa cent setanta anys i en fa cent trenta-sis que els estudiosos catalans la varen començar a incorporar al seu discurs. Aquest article se centra en dos moments clau en la història de la folklorística catalana per provar d'explicar per què el terme ha anat perdent vigència entre els folkloristes, que l'han substituït amb més o menys fortuna per altres d'introducció més recent, com *etnopoètica*, i per reivindicar la folklorística com a disciplina acadèmica.

The word *folklore* was printed in English for the first time a hundred and seventy years ago, and Catalan scholars began to use it in their discourse one hundred and thirty-six years ago. This article focuses on two key moments in the history of Catalan folkloristics to try to explain why the term has been losing validity among folklorists who, with greater or lesser success, have replaced it by others of more recent introduction, such as *ethnopoetics*, and to advocate the role of folkloristics as an academic discipline.

(1)

Aquest article s'emmarca en una recerca sobre la literatura popular catalana que ha rebut finançament del Ministeri d'Economia i Competitivitat a través del projecte d'I+D FFI 2012-31808.

or Popular Literature (though by-the-by it is more a Lore than a Literature, and would be most aptly described by a good Saxon compound, Folk-Lore —*the Lore of the People*)— that I am not without hopes of enlisting your aid in garnering the few ears which are remaining, scattered over that field from which our forefathers might have gathered a goodly crop (Thoms, 1846: 862-863).²

Thoms, doncs, hi encunya i hi difon el terme *folklore*—l'abast del qual no defineix de manera explícita— i en proposa l'adopció per substituir els que fins aleshores, i per influència francesa, eren d'ús corrent en anglès per referir-se a un determinat tipus de literatura o a una determinada classe de produccions culturals: «*the manners, customs, observances, superstitions, ballads, proverbs &c., of the olden time*» (1846: 863). El neologisme va tenir una molt bona acollida entre els estudiosos, tant d'Anglaterra com d'altres països, i amb més o menys celeritat el van anar adoptant i, per tant, incorporant al cabal lèxic de les llengües amb què s'expressaven, treballaven i publicaven.

Segons el *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, la primera documentació del terme als Països Catalans és de «c. 1880», quan ja feia prop d'una cinquantena d'anys que Marià Aguiló o Manuel Milà i Fontanals dedicaven una part important de la seva activitat intel·lectual a la replega i a l'estudi de la literatura oral popular. Milà, precisament, se'n fa ressò i el comenta en aquests termes en un article que va publicar al *Diario de Barcelona* el 13 d'octubre de 1882:

El que podemos llamar *movimiento popularista* no se limita ya á las acostumbradas publicaciones individuales: ha adquirido una forma corporativa, y sociedades, revistas, banquetes y aun proyectados congresos dicen claramente cuánto se ha propagado la afición á tales estudios. Sirve de divisa á los afiliados la palabra inglesa *folklore* (saber popular), cuyo empleo indica que el impulso ha venido de fuera, tanto en Francia como en España, pero

que no deja de causar extrañeza cuando se usa para designar tradiciones de fisonomía local ([1882] 1893: 429).

Milà percep aquest renovellat impuls com una moda, però també com una oportunitat per a l'estudi científic de la poesia popular:

«mientras no se confundan los materiales que se van aglomerando y se sepa avalorar el distinto precio de cada uno de ellos. Lo que hay que temer es que la marea baje y que se lleve la moda lo que la moda ha traído» ([1882] 1893: 429-430).

Bertran torna a donar notícia, un any i escaig després, de la «bella florida de la literatura popular qu'esclatada ara de poch en lo camp científich, ja llampuga per tot arreu y ab més vivor y ufana cada dia. Cansons, rondalles, llegendes, supersticions, usances, refranys, endevinalles, dites, jochs, tot lo que constitueix lo ranci saber del poble qu'ell meteix s'ha tret y ensenyat y après sense adonársen gayrebé [...], tot s'arplega y estudia avuy ab un afany y amor imponderables» (1884: 7). Tot seguit, explica l'origen, l'etimologia i l'expansió del terme «*Folk-Lore* (de *Folk*, gent, poble, món, y *Lore*, llissó, saber, doctrina de la vellura) que val tant com *Saber tradicional popular* y que, mal sa procedencia, ha tingut la sort de guanyar plassa en totes les llengües, encabinthi un neologisme més que ab curtesa y precisió expressa als iniciats tot lo cabal del vell saber dels pobles, sa vida íntima y xamosa ab l'importancia que va prenent als ulls de la crítica novíssima» (1884: 7).

Gairebé de manera simultània amb Bertran, però des de Mallorca, Obrador també es fa ressò d'aquesta moda. La citació és llarga, però ho paga:

Hace poco menos de un año que me encontré por primera vez con la palabra *Folk-Lore*. [...] Interrogué á un amigo muy versado en lenguas del norte: —*Folk-Lore*,— me dijo, —vale tanto como *ciencia popular, saber del pueblo*. [...] Comprendí, en fin, que no se trataba de *cosa* nueva, sino pura y simplemente de nueva *denominación*. [...] *Folk-lorista* se ha dado en llamar ahora á todo aquel que se dedi-

(2)

Dundes (1999: 9-14) publica i comenta aquesta carta, que també és accessible a l'adreça (https://books.google.es/books/about/The_Athenaeum.html?id=R5ITAAAcAAJ&redir_esc=y) [Consulta: 21 de juny de 2015]. Sobre Thoms, vegeu per exemple Dorson (1968: 75-90), Abrahams (1993: 8-16) i Troy Boyer (2005).

que á estudiar al pueblo en sus múltiples manifestaciones: carácter, modo de ser, ideas, creencias y costumbres, tradiciones, poesía, etc. etc. [...] No existe, pues, la novedad en lo que respecta á la esencia del asunto; la hay, sin embargo, y de no poca importancia, en sus ampliaciones y nuevos aspectos [...]. El *Folk-Lore*, abarcando ya las vastas proporciones de ciencia ó de sistema, generaliza su importancia, ocupa á mayor número de inteligencias cultivadas, multiplica los atractivos y frutos de su estudio, y sugiere aplicaciones de real y verdadera trascendencia (1884: 194).

Milà, Bertran i Obrador varen tenir coneixement del neologisme per Antonio Machado y Álvarez, el qual, a principi de 1880 i per mitjà d'una notícia apareguda al número d'agost de 1879 de la *Revue Celtique*, va saber que el 1878 s'havia fundat la Folk-Lore Society de Londres. El 3 de novembre de 1881 va publicar les bases de la creació de la Sociedad Folk-lore Español i entre el març de 1882 i el febrer de 1883 va dirigir la influent publicació *El Folk-Lore Andaluz* (Blas Vega i Cobo, 1981: xxii i xxv). Gràcies a la secció de notícies d'aquesta revista, sabem que el 1881 Machado va convidar Víctor Balaguer perquè fundàs al Principat una societat paral·lela a la del Folk-Lore Español, però aquest va declinar la invitació adduint raons de feina. La negativa del trobador de Montserrat, però, no havia de suposar cap obstacle «*pues el distinguido publicista señor Fiter é Inglés se ha prestado gustosamente, según su carta del 19 de Noviembre de año próximo pasado, á los trabajos de iniciación, propaganda y creación de la Sociedad, obra para la cual, según su autorizado parecer, se cuenta con elementos valiosos y abundantes, y que, por lo tanto, fructificará bien pronto*» (Guichot, 1882: 59-60).

Aquesta entitat no va constituir-se fins al 1885, un any decisiu per a la consolidació dels estudis folklorístics a Catalunya. L'1 de maig es va reunir, en sessió extraordinària, la Junta General de l'Associació d'Excursions Catalana per aprovar les bases constitutives de la Secció de Folk-Lore Català, que havia de tenir per objecte «fomentar y desarro-

llar los estudios folk-lórichs en Catalunya y comarcas vehinas, tal com ho prevé lo article primer del reglament de la Associació, mes donant á eixos estudis tota la amplitud que comportan modernament dita ciència sociològica y la índole de nostra Associació».³ El 30 de maig va tenir lloc, al local del Fomento de la Producción Española que ocupava l'Associació d'Excursions Catalana, una reunió per tal d'organitzar-ne la Secció de Folk-Lore. Francesc Maspons —que era el president de l'Associació— no hi va poder assistir a causa del decés del seu germà Marià, però, entre d'altres, hi havia Marià Aguiló, Àlvar Verdaguer, Ramon Arabia —que va presidir la reunió—, Gaietà Vidal de Valenciano i Valentí Almirall. Entre els diversos assumptes i qüestions que s'hi varen tractar, sembla que la més «delicada y complexa» va ser «la qüestió de nom», que va generar un debat profund i argumentat entre alguns dels assistents que ho paga resumir i comentar. Ramon Arabia parteix, d'entrada, de la constatació que «*Folk-lore* realment es paraula estrangera, mes que todas las lenguas y naciones han adoptat, porque no n'han trobada altra de propia que traduhís exactament tota sa significació ó tot lo valor que convencionalment se li ha donat [...]. *Folk-lore* significa donchs per tot lo meteix; dato que val la pena de tenirse en compte». L'Associació d'Excursions Catalana no havia volgut «singularisarse ni esmenar la plana á tantas eminencias [...] y per lo meteix no havia duptat en admetre la paraula *Folk-Lore* com denominació genérica de la nova secció». Fèlix M. Falguera, en canvi, es manifesta contra «la invasió de termes bárbaros ó estranys» a la llengua catalana i es mostra absolutament contrari a recórrer a «un nom tant poch intel·ligible y ab tanta fortor d'estrangerisme» per designar «una cosa tant catalana y tant popular», per la qual cosa demana que es tradueixi el terme. Gaietà Vidal de Valenciano li replica que no es pot traduir *folklore* per 'saber popular' —«per deixar fora de lo que ella significa moltes coses que en sentit natural y recte may s'entendrán per tal saber y que no obstant cáhuen de plé dins del *Folk-Lore*, com son: costums, trajos, etc.»— i proposa un recurs senzill i efectiu perquè el mot anglès pugui naturalitzar-se: «entre nosaltres son comuns y

(3)

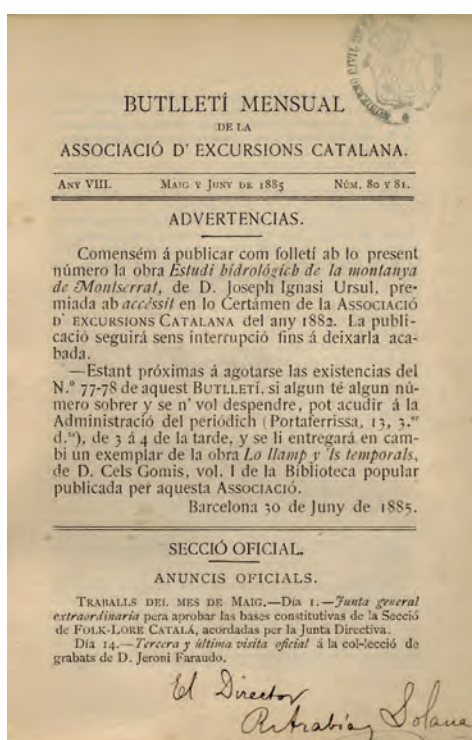
Butlletí Mensual de la Associació d'Excursions Catalana, 80-81 (maig-juny, 1885): 100. Prats, Llopart i Prat (1982: 34) observen que aquesta va ser «la primera vegada que el mot *Folklore* s'aplicava expressament a Catalunya».

freqüents l'apellido Folch y la paraula l'hora, quina pronunciació poch se aparta de la de las dúas sílabas que componen lo nom de referencia». Marià Aguiló, per la seva banda, hi «declará que ell acceptava lo nom de Folk-Lore com un signe purament extern, com una divisa ó escarapela, pera reconéixe'ns y ésser reconeguts immediatament per tot arreu», però també insisteix en la idea que «la manera de treballar, de investigar y de exercir de folk-loristas, no havia de calcarse servilment sobre lo que s' fa en lo estranger, sino inspirar-se sempre en un esperit essencialment catalá y en un viu amor á la patria catalana». Valentí Almirall es mostra del tot partidari d'adoptar el terme en discussió perquè «no'ns venia com imposició castellana, ni d'en lloch», perquè «tothom *de motu proprio* l'havía acceptat per las ventatjas que en ferho hi havia» i perquè en acceptar-ne l'ús «acatávam lliurement un elevat acort internacional». Ramon Arabia resumeix i clou el debat i hi estableix l'abast semàntic que cal donar al terme quan argumenta que, «donada la inversió constructa propia de las llengüas del nort y lo valor etimològich dels elements components, *Folk-Lore* podíá traduhirse aproximadament per: *doctrina de lo (pertanyent al) vulgo*, y parafrasejantho: *estudi de tot lo que fa referencia al home constituït en societat y no modificat per la educació*».⁴

La sessió inaugural i constituent de la nova secció va tenir lloc el 18 de juny i s'hi va constituir el Consell. A la reunió de la Junta General del 22 de juny «fóren nomenats per unanimitat y per aclamació» socis honoraris de la Secció Maria de Bell-lloc, Marià Aguiló i Francesc Pelai Briz.⁵ Una vegada constituïda la Secció, comencen a fer-se visibles en el *Butlletí Mensual de la Associació d'Excursions Catalana* els resultats dels treballs i de les activitats que duïen a terme els membres que la integraven, entre els quals destaca la «Circular é interrogatori formulats per la Secció de Folk-Lore Catalá y aprobats en sessió del dia 30 de juny de 1886».⁶ Aquest projecte respon fonamentalment a dos propòsits: d'una banda, «l'arplech de materials, que, degudament ordenats y entre sí comparats més tart, pogan donarnos perfecta idea del especial modo de sentir y de pensar de las diverses encontradas

de nostra estimada Catalunya» i, de l'altra, «introduhir cert ordre y unitat en los treballs». L'interrogatori que acompanya la circular — que no és un guió elaborat per a una entrevista sinó una simple guia orientativa— està dividit en quatre apartats, que responen a la necessitat d'acotar la recerca, atès que el Consell no havia «considerat convenient enclourehi tot los extrems», per la qual cosa se centren en els que s'han considerat «més interessants ara per ara ó bé de resposta més fácil y breu»: noms de les partides del terme municipal, costums populars, literatura popular i jocs de la infància.

Una dècada després que Milà n'hagués parlat, Aguiló constata que «l'estudi de les literatures populars segueix estant de moda, una de les de mes durada en est segle mudadiç» i no dubta a considerar-lo «una ciencia, encimbellada ja entre les trascendentals, que l'aristocrática Anglaterra batejá ab lo nom de *Folk-Lore*, acceptat per tot arreu», alhora que deixa constància també que és tan gran «la munió d'obres compilades á est fi, en un sens nombre de llengües y de dialectes que caldria consultar per saber pregonament aquest novell ram de la literatura, que bastarian per sí soles á formar una gran biblioteca» (1893: xxiv-xxv). El folklore, doncs, havia arribat a Catalunya per quedar-s'hi.

(4)

Butlletí Mensual de la Associació d'Excursions Catalana, 80-81 (maig-juny, 1885): 104-107. Bona part dels arguments que s'esgrimeixen en aquest debat coincideixen —si no en són directament un préstec— amb els de Machado, que considera el folklore un «*nuevo ramo del saber, que ocupa hoy á las primeras inteligencias del mundo*» i explica a continuació que el terme «*ha adquirido ya carta de naturaleza en todo el mundo, no sólo en la vieja Europa, sino en Asia y en la moderna América, y aún en algunas colonias de Oceanía, donde empiezan á cultivarse estos estudios: la palabra Folk-Lore no tiene ya patria; por eso no hemos procurado sustituirlo con ninguna otra española [...], porque la palabra Folk-Lore es más expresiva y significativa, para todos los que están al tanto de las corrientes científicas modernas, que cualquier otra*» (1882: 2-3).

(5)

Butlletí Mensual de la Associació d'Excursions Catalana, 80-81 (maig-juny, 1885): 108. La nòmina dels socis honoraris de la Secció de Folk-Lore Catalá contrasta amb la d'El Folk-Lore Andaluz, en què figuren, entre d'altres, William Thoms, George Laurence Gomme, Francisco Adolfo Coelho, Zófimo Consiglieri Pedroso, Emmanuel Cosquin, Paul Sébillot, Giuseppe Pitre, Angelo de Gubernatis, Reinhold Köhler o Hugo Schuchardt.

(6)

Butlletí Mensual de la Associació d'Excursions Catalana, 93 (juny, 1886): 106-108.

Primera pàgina del número de la *Butlletí Mensual de la Associació d'Excursions Catalana*, en què es publica l'acta de constitució de la Secció de Folk-Lore Catalá. Dipòsit Digital de Documents de la UAB.

L'entusiasme amb què Bertran, Arabia, Vidal, Almirall o Aguiló acullen l'adopció del neologisme i la dedicació que esmercen a discutir-ne i a mirar de fixar-ne els límits revelen que –contràriament al que manifesta Obrador– no se les heuen amb un simple canvi de denominació: «¿hauria calgut cercar un altre nom per a una antiga afició dels historiadors locals si no hagués canviat alguna cosa important?» es demana Pujol ([1999] 2013: 176) a propòsit de la carta de Thoms. I és que el nom no només fa la cosa, sinó que és la cosa. I, encara, si concedíem que la cosa no havia canviat, com creia Obrador, hauríem d'admetre que n'havia canviat la percepció, que en el fons ve a ser el mateix. En el debat sobre la conveniència de naturalitzar el neologisme en llengua catalana s'insisteix en la idoneïtat del nou terme perquè, d'una banda, implica adoptar la solució que han pres altres llengües europees i, de l'altra, perquè conceptualitza amb simplicitat i de manera concisa l'objecte d'estudi. Aquesta senzilla precisió, però, és més aparent que real i amaga una complexitat conceptual considerable (Bennet, 1996; Montenyohl, 1996): en són una bona mostra les dificultats que sorgeixen a l'hora de provar de definir de manera inequívoca cada un dels dos elements del *good Saxon compound*, la qual cosa explica que, a mesura que els estudiosos l'han adoptat i se n'ha generalitzat l'ús, se n'hagin fet redefinicions, adaptacions i apropiacions de signe molt divers (Leach, 1972: 398-403; Pujol, 2013: 79-83). Convé fer notar, així mateix, que en incorporar-se al discurs dels autors catalans el terme *folklore* comença a usar-se per designar tant l'objecte d'estudi com la disciplina que se'n fa càrrec, una confusió que perdura encara avui dia en els diccionaris normatius.⁷ El que és rellevant de veritat, però, és que, amb la naturalització i l'adopció conscient del terme anglès, els investigadors catalans, de manera unànime, certifiquen que el que fins llavors era només un interès o una afeció per la literatura oral popular s'ha convertit en una disciplina científica moderna, prestigiosa i d'abast internacional. Una disciplina que no només els exigeix i els imposa un canvi en els mètodes d'investigació i de treball, sinó que també suposa una ampliació i una

reconceptualització de l'objecte d'estudi. La concepció del folklore subjacent en la proposta de Thoms –i en d'altres que en deriven de manera més o menys directa– té un caràcter identitari que es fonamenta en la tríada *alteritat*, *distància* i *repertori*: el folklore sempre és alguna cosa que pertany a l'altre, un altre que pot encarnar-se en els pagesos, els analfabets, les dones, els infants, els vells...; un altre que és distant, ja sigui en el pla temporal –el folklore és un fenomen indissociable del passat (Dundes, 2005a)–, en el pla espacial –el folklore és un fenomen localitzat en un espai no urbà més o menys inaccessible i, sobretot, dotat d'una càrrega simbòlica important– o bé en el pla social –el folklore és propi del *vulgus in populo*–; un altre, a més, que posseeix un repertori que de qualque manera l'identifica i que està integrat sobretot per uns gèneres literaris concrets, però que també inclou pràctiques culturals i discursives que no estan configurades a partir de mecanismes de manipulació artística del llenguatge i d'altres que no són ni tan sols d'expressió verbal.

A final dels anys seixanta i principi dels setanta del segle xx, però, un grup de folkloristes nord-americans posen les bases per a una redefinició substancial del folklore que soscava els fonaments de la concepció thomsiana. L'alteritat, la distància i, fins i tot, el repertori ja no són factors rellevants en la caracterització dels usuaris del folklore. S'hi abandona, per inoperant, el concepte de *poble* –«*Who are the folk? Among others, we are!*», conclou Dundes (1980: 19)– en favor del de *comunitat reduïda*, «any group of whatsoever *who shares at least one common factor*», segons la formulació que en fa Dundes (1965: 2), que, en concebre el *lore* com «*an itemized list of the forms of folklore*», encara s'inscriu en la tradició thomsiana de conceptualitzar el folklore per mitjà d'un inventari del que se suposa que en són les manifestacions. Ben-Amos, finalment, formula una definició de *folklore* que en posa en relleu el caràcter pragmàtic: «*is a social interaction via the art media and differs from other modes of speaking and gesturing [...] it is a definite realistic, artistic, and communicative process*» (1971: 10). El canvi de perspectiva

(7)

El *Diccionari de la llengua catalana*, de l'Institut d'Estudis Catalans, defineix el terme com el 'conjunt de tradicions, de creences, de llegendes i de dites populars' i com l'estudi d'aquestes tradicions, creences, etc.' i n'assigna les dues accepcions a les àrees temàtiques del lèxic comú i de l'antropologia. El *Diccionari normatiu valencià*, de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, en canvi, les assigna a l'àrea temàtica de l'etnologia i en fa una definició semblant però amb matisos diferencials remarcables: 'conjunt de tradicions, costums, llegendes, rondalles, refranys, danses, cançons i altres manifestacions de la cultura popular' i 'ciència que estudia esta matèria'. El *Diccionario de la lengua española*, de la Real Academia, dona entrada a la paraula a l'edició de 1925 i la defineix només com la '*ciencia que estudia las manifestaciones colectivas producidas entre el pueblo en la esfera de las artes, costumbres, creencias, etc.*'. A la vint-i-tresena edició, de 2014, l'entrada inclou dues accepcions: '*conjunto de costumbres, creencias, artesanías, canciones, y otras cosas semejantes de carácter tradicional y popular*' i '*estudio del folclore*'.

és substancial, perquè comporta concebre el folklore com un estat i no com una condició immanent ni com un conjunt de productes culturals. El centre d'interès, doncs, ja no és la textualitat sinó el que Bauman (2012: 103) anomena *entextualization*: «*a discursive accomplishment, the practical process of rendering, even if reproducing, the utterance as a text*». D'entre els folkloristes catalans, Pujol –¿qui, si no?– és el primer que es fa ressò d'aquesta nova orientació teòrica. Defineix el folklore com «un tipus especial de comunicació que s'utilitza en determinades situacions difícils, delicades o potencialment conflictives que es produeixen entre persones que estan en contacte directe» ([1989] 2013: 53) i insisteix a destacar-ne la concreció espaciotemporal i social, la singularitat i la variació, i a desvincular-lo dels «fonamentalismes identitaris, siguin de nivell nacional, regional o local» ([2003] 2013: 68). Roviró, al seu torn, duu aquests plantejaments teòrics fins a les darreres conseqüències i conclou que «no hi ha una informació folklòrica *per se*, objectiva, sinó una elaboració folklòrica de la informació» i que, sota les condicions necessàries, «qualsevol missatge (qualsevol tòpic) es pot convertir en folklòric» (1992: 95). Els folkloristes que s'adscriuen en aquest paradigma, doncs, han d'assumir el fet que, si bé és cert que hi ha situacions que en fan previsible l'aparició, les «*opportunities to discern examples of folklore arise spontaneously and unexpectedly whenever and wherever human beings interact face to face*» (Georges i Jones, 1995: 14). I aquesta omnipresència de la comunicació folklòrica, paradoxalment, pot dificultar-ne la documentació i alhora generar incertesa i desorientació. En el cas del folklore oral, les dificultats poden arribar a ser insalvables. El folklore escrit i electrònic, en canvi, que segons Dundes i Pagter (2000: 332) «*is quite likely to become a major focus for folklorists of the twenty-first century*», sempre deixa rastre i no només se'n poden documentar els textos –els resultats–, sinó també els esdeveniments comunicatius –els processos– que els generen i en els quals els textos s'actualitzen i prenen sentit.⁸

Quan aquest nou paradigma arriba a Catalunya, a mitjan anys vuitanta del segle xx,

s'hi dona una confluència de circumstàncies diverses que condueix a l'abandonament progressiu del terme *folklore*, que tant d'entusiasme havia generat entre els folkloristes del segle xix.

En primer lloc, en l'ús col·loquial de la llengua, tant el substantiu *folklore* com l'adjectiu *folklòric* ja hi han adquirit un sentit despectiu clar, que molt probablement s'havia gestat durant la dictadura com a conseqüència de la instrumentalització que el franquisme va fer del folklore (Capmany, 1983: 19-20; Noyes, 2012: 20-21; Ortiz, 2012) i que –com tantes altres seqüeles d'aquell règim– és encara ben vigent avui dia.⁹ El problema conceptual que aquest ús despectiu planteja és dels que «*surgen de conflictos entre conceptos y procedimientos corrientes de las ciencias especiales y las ideas y actitudes corrientes de la gente en general*» (Toulmin, 1997: 188), però acaba per afectar i modificar la percepció que els especialistes, és a dir els científics, tenen del terme:

Si como primera propuesta el Folklore pretendía lograr el reconocimiento de ciencia, no puede dejar de reconocerse que la mayoría de científicos hoy utilizan el término «folklore» para designar precisamente lo que consideran más alejado de la ciencia. Se usa como término despreciativo y denigratorio. Si tanto en sus primeros planteamientos como en posteriores esfuerzos se buscó para el Folklore su integración en la docencia universitaria, no puede dejar de reconocerse hoy que, lejos de estar incluido en los planes de estudio [...], se cultiva en escuelas, agrupaciones y sociedades como ocupación del tiempo de ocio (Velasco, 1990: 123-124).

En el cas dels Països Catalans, abans de la Guerra Civil ja es poden documentar alguns indicis del menysteniment del folklore a favor de l'antropologia (Pujol, [1985] 2003: 28), però al final de la dictadura la ruptura entre les dues disciplines ja és ben manifesta, «reforçada per la concepció elitista que imposa la Universitat i la necessitat que té l'antropòleg d'autorepresentar-se com a “científic”» (Prats, Llopart i Prat, 1982: 148).¹⁰

(8)

Vegeu-ne un exemple a Guiscafrè (2007: 72-86).

(9)

Els diccionaris catalans no recullen encara aquest ús del terme. El *Diccionario de la lengua española*, de la Real Academia, només inclou l'observació «U. t. en sent. despect.» a partir de la vint-i-tresena edició, però sembla que només referida a la tercera accepció de l'adjectiu *foclórico*: '*persona que se dedica al cante flamenco o aflamencado*'. En canvi, el *Diccionario del español actual* (1999) ja en recull l'ús despectiu en la segona accepció de l'adjectiu i l'exemplifica amb un fragment d'un text publicat el 12 d'octubre de 1975 al suplement del diari *Ya* de Madrid.

(10)

Dundes (2005b: 393) és taxatiu a l'hora d'explicar per què la folklorística ha perdut prestigi en l'àmbit de l'educació superior als Estats Units: «*the combination of a lack of new grand theory and the failure to counter the effective efforts of numerous amateurs and dilettantes who have successfully claimed possession of the field of folklore as their fiefdom has understandably led to a public perception of folkloristic[s] as a weak academic discipline, a perception unfortunately too often shared by college and university administrators*». Sobre la presència de matèries relacionades amb el folklore en l'àmbit de l'educació superior als Països Catalans, vegeu Guiscafrè (2014: 38-40).

En segon lloc, ja fa anys que, a causa de canvis diversos en les dinàmiques de relació social, els gèneres més significatius i prestigiosos del folklore oral tradicional han perdut vigència i, per tant, han caigut en desús o comencen a fer-ho. Mentrestant, a partir de mitjan anys noranta emergeixen amb força les tecnologies de la informació i la comunicació i, de manera progressiva però imparabile, se'n comença a generalitzar l'ús entre la gent, cosa que provoca noves alteracions en el sistema vigent de gèneres folklòrics i la prevalença de molts d'aquests se'n veu afectada.

Finalment, és també en aquests anys que comencen a introduir-se uns canvis substancials en el sistema terminològic en ús entre els folkloristes catalans. Avui dia, aquests canvis ja hi són ben palpables. Termes com *arxivística folklòrica* (Roviró, 1992: 77-78), *comunicació folklòrica* (Roviró, 1992: 78-79), *folklorisme* (Martí, 1996) i *etnopoètica* (Oriol, 2002) no només han ocupat una bona part de l'espai conceptual que era exclusiu del folklore, sinó que s'han integrat en el discurs de gairebé tots els folkloristes acadèmics, de manera especial aquest darrer. En devem, un cop més, la introducció a Pujol, que el fa servir per primera vegada el 1985 en concomitància amb *folklorística* i amb *ciència folklòrica*.¹¹ No ho fa explícit, però es pot deduir del títol del seu treball que el terme —que pren de Jason (1977)— li serveix per designar la disciplina que estudia el folklore «en el sentit nord-americà de la paraula, és a dir, amb el significat de 'literatura tradicional'» ([1985] 2013: 25). El terme *etnopoètica*, però, comença a ser conegut i usat sobretot arran de la publicació del manual universitari d'Oriol (2002) i de la creació, el 2005, del Grup d'Estudis Etnopoètics. Ara ja està del tot consolidat i duu camí de fer-se hegemònic entre els especialistes, malgrat que se'n faci un ús insegur i vacil·lant perquè no s'ha incorporat al sistema terminològic català la paraula *etnopoesia* —que és com caldria traduir *ethnopoetry*, el terme amb què Jason designa el «*verbal art, transmitted from generation to generation by talented performers in a process of improvisation*» (1977: 5)— i, consegüentment, es recorre a *etnopoètica* per designar la poètica amb què els autors

«ètnics» componen els seus productes artístics verbals, la disciplina que els estudia i, encara, els productes mateixos.¹²

En cent trenta-sis anys, doncs, el terme *folklore* ha passat de suscitar entusiasme entre els acadèmics i els especialistes a generar-hi desafecció i tendeix a quedar relegat a l'àmbit d'actuació dels profans il·lustrats i dels aficionats, que d'una manera majoritària s'adscriuen encara al paradigma clàssic thomasià o a alguna de les derivacions que ha tingut. Tanmateix, la folklorística ha de reclamar l'espai que li pertoca en l'àmbit acadèmic, en què es pot desenvolupar com a disciplina sense entrar-hi en competència amb l'etnopoètica. Només cal, en la mesura que sigui possible, definir-ne de manera clara els límits conceptuals i els camps d'aplicació respectius. Per a aquest propòsit, potser caldria acceptar l'envit d'Oring (1996: 242-243) perquè els folkloristes contemporanis es prenguin literalment la descripció que fa Thoms del folklore com «*a mass of minute facts, many of which, when separately considered, appear trifling and insignificant*» (1846: 863), es reconeguin obertament estudiosos de la trivialitat i esdevinguin «*academic guerrillas attacking and undermining the prevailing theoretical paradigms utilizing knowledge derived from a close analysis of some part of their miscellany of trivial cultural forms*». ■

(11)

Tot i que l'adopció del terme *folklorística*, que està actiu en el context internacional des de 1880 (Dundes, 2005b: 385-386), permetria desfer la confusió entre disciplina i matèria d'estudi a què m'he referit més amunt, el cas és que pràcticament ningú no l'usa i potser per això les acadèmies són poc inclinades a acceptar-lo. Els termes *epistemologia del folklore* o *folklòrica*, que proposa Roviró (1992: 79), em semblen poc operatius el primer i confús el segon.

(12)

Per a una discussió crítica del terme, vegeu Picornell (2013) i l'aportació d'Oriol a aquest monogràfic.

Coberta del llibre
Introducció a l'etnopoètica. Teoria i formes del folklore en la cultura catalana, de Carme Oriol.

BIBLIOGRAFIA

- Aguiló, M.** (1893) *Romancer popular de la terra catalana. Cançons feudals cavalleresques*. Barcelona: Estampa d'Espasa y Comp.^a.
- Abrahams, R.D.** (1993) «Phantoms of Romantic Nationalism in Folkloristics». Dins *Journal of American Folklore*, 106/419: 3-37.
- Bauman, R.** (2012) «Performance». Dins **Bendix, R. F.** i **Hasan-Rokem, G.** (eds.) *A Companion to Folklore*, 94-118. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Ben-Amos, D.** (1971) «Toward a Definition of Folklore in Context». Dins *Journal of American Folklore*, 84/331: 3-15.
- Bennet, G.** (1996) «The Thomsian Heritage in the Folklore Society (London)». Dins *Journal of Folklore Research*, 33/3: 212-220.
- Bertran, P.** (1884) «La filosofia de la filosa». Dins *La Il·lustració Catalana*, 102: 7 i 10.
- Blas Vega, J.; Cobo, E.** (1981) «Estudio preliminar». Dins *El Folk-Lore Andaluz*. Edició commemorativa del Centenari: p. V-XLV. Madrid: Editorial Tres-Catorce-Dieciséiete.
- Capmany, M.A.** (1983) «Meditació a l'entorn del mot "folklore"». Dins *Memòria del Primer Congrés de Cultura Tradicional i Popular*: 19-21. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- Dorson, R. M.** (1968) *The British Folklorists: A History*. London: Routledge.
- Dundes, A.** (1965) *The Study of Folklore*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall.
- Dundes, A.** (1980) «Who Are The Folk?». Dins **Dundes, A.** *Interpreting Folklore*, 1-19. Bloomington: Indiana University Press.
- Dundes, A.** (1999) «Folk-Lore and the Origin of the Word». Dins **Dundes, A.** (ed.) *International Folkloristics: Classic Contributions by the Founders of Folklore*, 9-14. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Dundes, A.** (2005a) «The devolutionary premise in folklore theory». Dins **Dundes, A.** (ed.) *Folklore: Critical Concepts in Literary and Cultural Studies IV*, 394-406. London and New York: Routledge.
- Dundes, A.** (2005b) «Folkloristics in the Twenty-First Century». Dins *Journal of American Folklore*, 118/470: 385-408.
- Dundes, A.; Pagter, C. R.** (2000) *Why Don't Sheep Shrink When It Rains?* New York: Syracuse University Press.
- Georges, R.A.; Jones, M. O.** (1995) *Folkloristics: An introduction*. Bloomington: Indiana University Press.
- Guichot, A.** (1882) «Noticias». Dins *El Folk-Lore Andaluz*, 1: 58-64.
- Guiscafrè, J.** (2007) «El porc i el polític... i uns conversadors competents». Dins **Valriu, C.** i **Armangué, J.** (eds.) *Els gèneres etnopoètics: Competència i actuació*, 63-90. Cagliari: Arxiu de Tradicions de l'Alguer.
- Guiscafrè, J.** (2014) «Arxivers, filòlegs o folkloristes: per fer què i amb quines eines?». Dins *Estudis de Literatura Oral Popular*, 3: 37-48.
- Jason, H.** (1977) *Ethnopoetry: Form, Content, Function*. Bonn: Linguistica Biblica.
- Leach, M.** (ed.) (1972) *Funk & Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*. London: New English Library
- Machado, A.** (1882) «Introducción». Dins *El Folk-Lore Andaluz*, 1: 1-8.
- Martí, J.** (1996) *El folklorismo: Uso y abuso de la tradición*. Barcelona: Ronsel Editorial.
- Milà, M.** (1893) «Poesia popular». Dins **Milà, M.** *Obras Completas. Tomo Quinto. Opúsculos literarios. Segunda serie*, 421-430. Barcelona: Librería de Álvaro Verdaguer.
- Montenyohi, E.** (1996) «Divergent Paths: On the Evolution of 'Folklore' and 'Folkloristics'». Dins *Journal of Folklore Research*, 33/3: 232-235.
- Noyes, D.** (2012) «The social base of folklore». Dins **Bendix, R. F.** i **Hasan-Rokem, G.** (eds.) *A Companion to Folklore*, 13-39. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Obrador, M.** (1884) «El folk-lore y la educación infantil». Dins *Boletín de la Institución Mallorquina de Enseñanza*, 25: 194-196.
- Oring, E.** (1996) «Theorizing Trivia: A Thought Experiment». Dins *Journal of Folklore Research*, 33/3: 241-244.
- Oriol, C.** (2002) *Introducció a l'etnopoètica: Teoria i formes del folklore en la cultura catalana*. Valls: Cossetània Edicions.
- Ortiz, C.** (2012) «Folclore, tipismo y política: Los trajes regionales de la Sección Femenina de Falange». Dins *Gazeta de Antropología*, 28(3). (<http://hdl.handle.net/10481/22987>) [Consulta: 19 de juny de 2015]
- Picornell, M.** (2013) «Intrusiveness or Interdisciplinarity? The Justification of Critical Categories on the Ethnoliterary Frontier». Dins **Prieto-Arranz, J. I.; Bastida-Rodríguez, P.; Calafat-Ripoll, C.; Fernández-Morales, M.; Suárez-Gómez, C.** (eds.) *De-Centring Cultural Studies: Past, Present and Future of Popular Culture*, 23-40. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Prats, Ll.; Llopart, D.; Prat, J.** (1982) *La cultura popular a Catalunya: Estudiosos i institucions (1853-1981)*. Barcelona: Serveis de Cultura Popular.
- Pujol, J. M.** (2013) *Això era i no era: Obra folklòrica de Josep M. Pujol*. Edició a cura de **C. Oriol** i **E. Samper**. Tarragona: Publicacions URV.
- Roviró, I.** (1992) «Aproximació a l'estudi de la comunicació folklòrica». Dins *Ausa XV*/128-129: 71-104.
- Toulmin, S.** (1977) *La comprensión humana: 1. El uso colectivo y la evolución de los conceptos*. Madrid: Alianza.
- Troy Boyer, R.** (2005) «The forsaken founder, William John Thoms: From antiquities to folklore». Dins **Dundes, A.** (ed.) *Folklore: Critical Concepts in Literary and Cultural Studies II*, 58-65. London and New York: Routledge.
- Velasco, H. M.** (1990) «El Folklore y sus paradojas». Dins *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 49: 123-144.